

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ ЖОҒАРЫ БІЛІМ МИНИСТРЛІГІ

«Л.Н. ГУМИЛЕВ АТЫНДАҒЫ ЕУРАЗИЯ ҰЛТТЫҚ УНИВЕРСИТЕТІ» КЕАҚ

**Студенттер мен жас ғалымдардың
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясының
БАЯНДАМАЛАР ЖИНАҒЫ**

**СБОРНИК МАТЕРИАЛОВ
XVIII Международной научной конференции
студентов и молодых ученых
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**PROCEEDINGS
of the XVIII International Scientific Conference
for students and young scholars
«GYLYM JÁNE BILIM - 2023»**

**2023
Астана**

УДК 001+37
ББК 72+74
G99

**«GYLYM JÁNE BILIM – 2023» студенттер мен жас ғалымдардың
XVIII Халықаралық ғылыми конференциясы = XVIII
Международная научная конференция студентов и молодых
ученых «GYLYM JÁNE BILIM – 2023» = The XVIII International
Scientific Conference for students and young scholars «GYLYM JÁNE
BILIM – 2023». – Астана: – 6865 б. - қазақша, орысша, ағылшынша.**

ISBN 978-601-337-871-8

Жинаққа студенттердің, магистранттардың, докторанттардың және жас ғалымдардың жаратылыстану-техникалық және гуманитарлық ғылымдардың өзекті мәселелері бойынша баяндамалары енгізілген.

The proceedings are the papers of students, undergraduates, doctoral students and young researchers on topical issues of natural and technical sciences and humanities.

В сборник вошли доклады студентов, магистрантов, докторантов и молодых ученых по актуальным вопросам естественно-технических и гуманитарных наук.

УДК 001+37
ББК 72+74

ISBN 978-601-337-871-8

**©Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия
ұлттық университеті, 2023**

Список использованных источников

1. Курышкина Л.А. Особенности юношеского возраста для развития творческих способностей старшеклассников в условиях социально-контекстной образовательной среды [Электронный ресурс] // Социальная сеть работников образования nsportal.ru. - 2015. –URL: <https://nsportal.ru/shkola/sotsialnayapedagogika/library/2015/12/09/osobnostiyunosheskogovozrasta-dlyarazvitiya> (Дата обращения: 06.02.2023).
2. Дузькрятченко А.В. Соотношение общительности, социального интеллекта и творческих способностей студентов / А.В. Дузькрятченко // Вестник РУДН. Серия «Педагогика и психология». – 2018. № 3. – С 91 – 93.
3. Арендачук И.В. Самоотношение в структуре самосознания подростков и юношей: динамика развития // Изв. Сарат. унта. Нов. сер. Серия «Философия. Психология. Педагогика». 2017. – Т. 17. – №. 4. – С.434– 438.
4. Дружинина С.В. Соотношение интеллектуальных способностей и креативности в структуре интеллекта / С.В. Дружинина // Акмеология. – 2016. – № 1 (57). – С.89–93.
5. Чеснокова И.И. Проблема самосознания в психологии – [Электронный ресурс]-URL:<https://www.twirpx.com/file/1031302/> (дата обращения: 02.02.2023 г.).
6. Баранова Л.В. Креативность как новообразование юношеского возраста / Л.В. Баранова // Вестник ТГУ. – 2018. – № 1 (25). – С.53–58.
7. Спиркин А.Г. Сознание и самосознание - [Электронный ресурс]- URL:<http://www.klex.ru/fxg> (дата обращения: 02.02.2023 г.).

УДК 159.99

БАҚЫТ ПСИХОЛОГИЯ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАРДЫҢ ОБЪЕКТІСІ РЕТІНДЕ

Кунанбаева Айзат Жайдархановна

kunanbaevaaz@yandex.kz

Л.Н.Гумилев атындағы ЕҰУ «8D03103 - Психология» мамандығының 1курс докторанты,
Астана, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Г. Менлибекова

Психологиялық ғылымның заманауи даму кезеңінің тенденцияларының бірі - психологиялық проблемалардың жағымсыз себептерін ғана емес, сонымен қатар тұлғалардың сипаттамалық, адамның функционализациясының тиімділігіне оң әсер ететін факторларды зерттеу, өмірдің барлық салаларында оның әл-ауқатын анықтау. Қазіргі кезде бақыт мәселесін зерттеу психологияда белсенді түрде дамуда. Негізінен зерттеулер позитивті психология аясында жүргізілуде. Оның негізінде зерттеушілер шетелдік психологияда қалыптасқан тұжырымдамалық аппаратқа, атап айтқанда «әл-ауқат», «субъективті әл-ауқат», «психологиялық әл-ауқат» түсініктеріне сүйенуде.

Бақыт туралы кез-келген маңызды пікірталас «бақыт» терминімен нені білдіретінімізді анықтауға тырысудан басталуы керек. Рим грамматигі Марк Терентий Варрон біздің дәуірімізге дейінгі бірінші ғасырда бақыттың 288 анықтамасын берген болатын. Ал адамдардан «бақыт - бұл ...» деген сұраққа алынған жауап нұсқаларының саны шексіздікке жақындайды [1]. В.И. Дальдың түсіндірме сөздігіне жүгінейік, ол бақытты - басқа жазылған тағдыр, үлес ретінде анықтайды. Кездейсоқтық, қалаған тосынсый, сәттілік, бизнестегі өркендеу, жердегі бақыт, қайғы-қасіретсіз, қиындықсыз, уайымсыз қалаған күнделікті өмір; тыныштық пен қанағат, жалпы қалағанның бәрі, адамды сенімі, талғамы мен әдеті бойынша тыныштандыратын және

қанағаттандыратын барлық нәрсе дейді. Ал С. И. Ожеговтың түсіндірме сөздігінде бақыт - бұл толық, жоғары қанағаттану сезімі мен күйі, сәттілік деп берілген. Брокгауз энциклопедиясы бақытты - адамның барлық әрекеттері мен ұмтылыстарының мақсаты ретінде сипаттайды, өйткені ол әр адамның бір нәрсеге деген ұмтылысын білдіреді және өмірді мағынамен толтырумен байланысты [2]. Бақыт әдетте жағымды және қалаулы нәрсе ретінде қарастырылады, бірақ мұнда да ерекшеліктер ережені растайды. Мәселен, мысалы, бір психолог "бақытты" "психикалық бұзылыс" деп жіктеуге тырысты [3].

Дегенмен, «бақыт» категориясын ғылыми тұрғыдан түсіну кең ауқымды және бірқатар діни, моральдық-этикалық, психологиялық, әлеуметтік-экономикалық және философиялық аспектілерді кешенді, жүйелі шешуді қамтиды. Бақыт категориясы ежелгі дәуірден бүгінгі күнге дейін әртүрлі философиялық және діни ілімдерде кеңінен ұсынылған. Барлық дерлік халықтардың фольклорлық дәстүрлері бақыттың әртүрлі сипаттамаларын қамтиды және әдебиетте, өнерде көрініс табады және күнделікті сөйлеуде әл-ауқаттың жоғары дәрежесін, өмірге қанағаттануды, жағымды эмоционалдық жағдайлардың шыңын, адамның рухани дамуының шыңын көрсететін категория ретінде қолданылады.

Бақыттың философиялық аспектісін әр уақытта әр түрлі мазмұндағы және тереңдіктегі көрнекті ойшылдар қарастырды, мысалы Аристотель («Никомахтың этикасы»), Л. А. Сенека («Бақытты өмір туралы»), М. С. Боеций («Философиялық жұбаныш»), Августин («Бақытты өмір туралы»), Ф. Аквинский («Бақыт туралы трактат»). Г. В. Лейбниц теодиция туралы оптимистік ілімді дамытты, Гельвеций «Бақыт» поэмасында ақылға қонымды эгоизм философиясын баяндады. Л. Фейербах «Эвдемонизм» шығармасындағы адами қатынастардың эмоционалды жағы арқылы бақыт мәселесін қозғады. Р. Декарт өзінің «Құмарлықтар туралы» жұмысында бақыт құбылысына назар аударды, Дж.С.Милл өзінің «Бостандық туралы» шығармасында бұл мәселеге жанама түрде жүгінді [4].

Көбінесе философияда бақыт өмірге қанағаттанудың жалпы тәжірибесі, адамның өткен және қазіргі кездегі жалпы рефлексиялық бағасы немесе жағымды эмоциялардың жиілігі мен қарқындылығы ретінде қарастырылады.

Бақыт құрылымындағы бірқатар философтар белгілі бір элементтерді ажыратады: әл-ауқат - азап шекпейтін өмір; қажеттіліктерді қанағаттандыру; қанағаттану; қуанышсыз бақыт (осы компоненттің арқасында бақыт субъективті, белгісіз, әр түрлі болып көрінеді); адамның мағыналы және міндетті көзқарасы бойынша «жалпы өмірді бағалау»; бұл-адамға жақсы тәрбиелік әсер етеді; үлкен дайындықты және дамыған тұтас қабылдауды қажет ететін өзінің рухани жағдайы. Әдетте, авторлар бұл элементтерді бір-бірімен байланыстырады, ал егер олардың біреуі әлсіресе, екпін екіншісіне ауысады. Көбінесе әртүрлі философиялық ілімдердің өкілдері бақыт көздерін төрт топқа бөледі: сыртқы игіліктер, жақсы сезімдер, барлық жұмыс, риясыз мүдделер. Сонымен қатар, бұл көздер қол жетімді, адам үшін құнды және оларға сенуге қабілетті болуы керек. Бақыттың философиялық анықтамаларынан адам болудың әртүрлі аспектілерін білдіретінін байқауға болады, олар: эпистемологиялық, онтологиялық, аксиологиялық және этикалық.

Сонымен қатар, біз үшін бақыттың психологиялық аспектісі маңызды, ол негізінен осы терминмен сипаттауға болатын адамның психикалық жағдайын талдауды білдіреді. Мұнда қуанышты сезінудің қысқа мерзімді жағдайы, ерекше психикалық өрлеу, ұшу сезімі, ғашық болу, бұрын-соңды болмаған күш толқыны туралы да, осы күйдің тәжірибесін күту туралы да айтуға болады. Бақыт туралы философиялық идеялардың эмпирикалық жолмен зерттеуге болатын психологиялық тұжырымдамаға айналуы ұзақ уақыт бойы жүрді және әр түрлі психологиялық бағыттарда көрінуі қиынға соқты.

1930 жылдары «бақыт» мәселесіне арналған алғашқы эмпирикалық зерттеулер пайда бола бастады (Уотсон, 1930; Хартманн, 1934; Симондс, 1937). М. Селигман психология

негізінен бір проблемамен - адамның психикалық бұзылыстарымен айналысқан деп санайды. Зерттеу пәнінің бұл біржақтылығы алғаш рет XX ғасырдың екінші жартысында (60-шы жылдар) гуманистік бағдарланған психологтардың (А. Маслоу, Г. Олпорт, Э. Эриксон, К. Роджерс, В. Франкл, Р. Мэй және т. б.) еңбектерінің әсерінен жоғала бастайды. 1990 жылдардың аяғында негізінен американдық психолог Мартин Селигман мен оның әріптестері Дж. Вейланат, Э. Динер және М. Чиксентмихайли және т. б. психологиялық білімнің жаңа саласы – позитивті психология пайда болды, оның негізгі зерттеу бағыты бақыт болды. Кеңестік психология бақытты құндылық және аффективті күй ретінде қарастырады (И. А. Джидариан, А. Н. Леонтьев, Д. А. Леонтьев, Б. И. Додонов, Е. П. Ильин және т. б.). Бірақ бақыттың барлық анықтамалары мен теориялары әлі күнге дейін қабылданған жоқ. Сондай-ақ, бақыттың субъективті тәжірибесін және ол туралы идеяны объективтендіру мәселесі толық шешілмеген. Қазіргі уақытта бақыт мәселесін зерттеуге сұраныс көбінесе стресстік жағдайлардың көбеюімен, адамның өз өмірін құрудың күрделілігімен, өмірлік белгілерді таңдаумен, әлеуметтік нормалар мен құндылықтар құрылымындағы түбегейлі өзгерістерге байланысты әлеуметтенудің қиындықтарымен байланысты, олардың себептерінің бірі мәдениетаралық өзара әрекеттесу болып табылады [5].

Ғалымдарда бұл ұғымдардың мәні мен өзара байланысы туралы ортақ пікір жоқ. Олардың түсіндірмесі Н. Бредбер, Э. Динер, М. Аргайл, М. Селигманның гедонистік тәсіліне және К. Риф шығармаларында ұсынылған эвдемонистік тәсілге жақын, оған сәйкес бақыт және оның психологиялық синонимі – субъективті әл – ауқат-субъективті сезім болып табылады және когнитивті (өмірге қанағаттану) және аффективті (жағымды және жағымсыз эмоциялардың тепе-теңдігі) компоненттерінен тұратын құрылым ретінде түсіндіріледі. Кейес, онда психологиялық әл-ауқат субъективті және объективті компоненттерді қамтиды және жеке тұлғаның өзін-өзі жүзеге асыруымен, оның ресурстарымен және жағымды қасиеттерімен байланысты. Бұл конструкцияларды өлшеу әдістері де ерекшеленеді. Алайда авторлардың көпшілігі бақыт пен психологиялық әл-ауқат бірдей болмаса да, олар эмпирикалық көрсеткіштер деңгейінде бір-бірімен тығыз байланысты және жиынтықта адамның әл-ауқатын толық сипаттайды деген пікірге сүйенеді [6].

Психологияда бақыттың нақты анықталған тұжырымдамасы болмаса да, кейбір теориялық тәсілдерде бақыт туралы тікелей немесе жанама түрде айтылады. Бақыт әсіресе қазіргі уақытта белгілі позитивті психология аясында маңызды рөл атқарады. Адамдарды бақытты ететін жағдайлар мен оқиғалар өте әртүрлі болуы мүмкін, өйткені адамдар бақыт сезімін сезінгенде бастан кешіреді.

Психологияда бақыт өте күшті жағымды эмоция, мінсіз, ұзақ уақытқа созылатын қанағаттану күйі ретінде қарастырылады. Шетелдік зерттеушілер бақыт, өмірге қанағаттану, психологиялық денсаулық, жағымды эмоционалдылық сияқты ұғымдарды қамтитын субъективті әл - ауқат мәселесін зерттеуге негіз болды. Субъективті әл - ауқатты зерттей отырып, Н.М. Брэдберн аффективті тепе - теңдікті қолданды, онда теріс және оң әсер ету шкалалары бір - бірімен байланысты емес, ал жалпы әл-ауқат шкаласымен тәуелсіз корреляция байқалды. [7].

Бақыттың әлеуметтік-мәдени құбылыс ретіндегі ғылыми анықтамасы субъективті болып табылады және осы ұғымға белгілі бір пән өкілдері беретін мағыналарға байланысты. Мысалы, психологияда эмпирикалық зерттеу әдістерін (сауалнамалар, сұхбаттар, бақылау, өзін - өзі бақылау, мазмұнды талдау және т.б.) қолданбастан, осы құбылысты толық зерттеуді елестету мүмкін емес. Ең бастысы - дұрыс және тексерілетін өлшеу индикаторларын таңдау. Қазіргі уақытта бүкіл елдерге де, жеке әлеуметтік топтар мен адамдарға да қатысты бақыт индекстері көптеп әзірленген. Әдетте, зерттеушілер бақыттың негізгі көрсеткіштері ретінде өмірге қанағаттану деңгейлерін, материалдық әл-ауқатты, физикалық немесе психологиялық әл-

ауқатты, өмір сүру ұзақтығын, "күшті" әлеуметтік және жеке-жеке ресурстардың болуын және т. б. қарастырады.

Денсаулық психологиясымен айналысатын шетелдік ғалымдар бақыт ұғымын кең мағынада әл-ауқат деп санайды [8]. Әл - ауқат - көп факторлы объект, өзара байланысты мәдени, психологиялық, әлеуметтік, экономикалық, рухани және физикалық факторлардың күрделі құрылымы. Бұл күрделі ұйым генетикалық бейімділіктің, әлеуметтік ортаның, дамудың жеке ерекшеліктерінің әсерінің нәтижесі болып табылады. Әл – ауқаттың бұл түсіндірмесі ДДҰ(1948) Жарғысының кіріспе бөлігіндегі денсаулық анықтамасына ұқсас: «денсаулық - бұл кез-келген аурулар мен ақаулардың болмауы ғана емес, сонымен қатар толық физикалық, психикалық және әлеуметтік әл-ауқаттың жағдайы». Осылайша, психологияда бақыт, субъективті әл - ауқат, сапа және өмірге қанағаттану контекстінде зерттелетін әл - ауқат ұғымын анықтау болып табылады.

Психология және әлеуметтік ғылымдардың нысаны ретінде бақыт феноменінің онтологиялық табиғатын ашуға байланысты маңызды мәселелерді ғылыми танымның кеңістігінде зерделеу ғаламдық тұрақты даму саласындағы мақсаттарға жетуге мүмкіндік береді.

Қолданылған әдебиеттер тізімі

1. Snyder, C. R. Hope theory: Rainbows in the mind. *Psychological Inquiry*. 2002 N13 (4). P.249-275
2. Андреевский И. Е., Арсеньев К. К., Петрушевский Ф. Ф. Энциклопедический словарь Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона.- М.: Аутопан, 1998, 607 с
3. Bentall R.P. A proposal to classify happiness as a psychiatric disorder. *Journal of Medical Ethics* 1992 N18.P.94-98
4. Габитов Т. Қазақ философиясы. - Алматы.: Лантар Трейд, 2019, 338 с.
5. Аргайл М. Психология счастья. - Спб.,2003, 268 с.
6. McMahon, D. M. Happiness: A history. -New York.: Atlantic Monthly Press, 2006
7. Wilson J. S. Profinite groups. 1997, P.89
8. Лакосина Н. Д., Сергеев И. И., Панкова О. Ф. Клиническая психология. М. :МЕДпресс-информ, 2003, 416 с.

ӘОЖ 159.9

МЕКТЕП ЖАСЫНА ДЕЙІНГІ БАЛАЛАРДАҒЫ ҚОРҚЫНЫШТЫҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Қабдоллаева С.

kabdollaevas01@mail.ru

Л.Н. Гумилев атындағы ЕҰУ, Психология білім беру бағдарламасы, 4 курс студенті
Астана, Қазақстан

Ғылыми жетекші – пс.ғ.к. Б.Ш. Байжуманова

Мектепке дейінгі шақта жетекші іс-әрекет ойын болып есептеледі. Оның жетекші іс-әрекет болуы, қазіргі "баланың өзінің көп уақытын ойынмен алданып, үлкендердің еңбек әрекетіне аз немесе мүлдем араласпауына байланысты емес. Ойын баланың психикасында сапалы өзгерістер туғызады: онда мектеп жетекші болатын оқу әрекетінің негіздері қаланады. Балалардың ересек адамдармен бірлесіп өмір сүруге ұмтылуы бірлескен еңбек негізінде қанағаттандырыла алмайды. Бұл қажеттілігін балалар ойын үстінде қанағаттандыра бастайды, ойын арқылы өздеріне ересектер ролін алып, еңбектік өмірді ғана емес, сол сияқты әлеуметтік қарым-қатынасты да нақтылап көрсетеді. Баланың қоғамдағы осындай ерекше орны оның